Rikoksen tuottaman taloudellisen hyödyn arviointi ja menettämisseuraamuksen kohdistaminen työturvallisuusrikosasiassa – KKO 2018:14

Lakimies
3–4/2018
s. 444–455

1. Johdanto

Korkeimman oikeuden ratkaisussa 2018:14 kyse on menettämisseuraamuksesta työturvallisuusrikosasian yhteydessä. Menettämisseuraamuksista säädetään rikoslain (39/1889, RL) 10 luvussa. Yleinen edellytys sille, että rikoksen tuottama taloudellinen hyöty voidaan tuomita menetetyksi valtiolle, on RL 10:1.1:n (875/2001) mukaan laissa rangaistavaksi säädetty teko, siis rikos. Työturvallisuusrikoksesta voidaan RL 47:1.1:n (217/2018) mukaan tuomita työnantaja tai tämän edustaja, joka tahallaan tai huolimattomuudesta rikkoo työturvallisuusmääräyksiä. Lisäksi työturvallisuusrikokseen syyllistyy työnantaja tai tämän edustaja, joka tahallaan tai huolimattomuudesta aiheuttaa työturvallisuusmääräysten vastaisen tilan tai mahdollistaa sen jatkumisen laiminlyömällä valvontavelvollisuutensa tai jättämällä huolehtimatta työsuojelun edellytyksistä. Tunnusmerkistö on siis RL:ssa kuvattu kaksikohtaisesti.

Korkeimman oikeuden ratkaistavaksi saatetussa asiassa käräjäoikeus oli lainvoimaisesti katsonut X Oy:n toimitusjohtajana toimineen A:n syyllistyneen työturvallisuusrikokseen RL 47:1.1:n tunnusmerkistön toisen kohdan täyttävällä tavalla. A oli työnantajan edustajana tahallaan toimien mahdollistanut ylitöiden teettämistä ja lepoaikoja koskevien työturvallisuusmääräysten vastaisen tilan jatkumisen, koska hän ei ollut huolehtinut riittävien lepoaikojen tarjoamisesta työntekijöille tai puuttunut työntekijöiden yhtäjaksoisen työskentelyn aiheuttamaan terveyttä vaarantavaan kuormitukseen.

Korkeimman oikeuden ratkaistavaksi oli saatettu sekä käräjä- että hovioikeuden langettamaan rikoshyödyn menettämisseuraamukseen liittyen yhtäältä se, voitiinko menettämisseuraamus kohdistaa A:han, sekä toisaalta se, voitiinko liiallisilta ylityötunneilta maksamatta jääneitä ylityökorvauksia pitää työturvallisuusrikoksen tuottamana rikoshyötynä. Korkeimman oikeuden menettämisseuraamuksen hylkäävän ratkaisun keskeisimmät perustelut liittyvät siihen, kenen voitiin katsoa hyötyneen rikoksesta, johon A oli syyllistynyt, sekä sen arviointiin, olivatko maksamatta jääneet ylityökorvaukset syy-yhteydessä työturvallisuusrikoksen tunnusmerkistön täyttymiseen.

2. Tapauksen tausta ja käsittely alemmissa tuomioistuimissa

2.1. Ylitöistä, lepoajoista ja ylityökorvauksista

X Oy:n työntekijöistä moni oli tehnyt selvästi lain salliman rajan[1] ylittävän määrän ylitöitä. Lisäksi töitä oli useamman työntekijän toimesta tehty siten, että lain edellyttämiä vuorokausi- ja viikoittaisia lepoaikoja[2] ei ollut noudatettu. X Oy:n toimitusjohtaja ja ainoa osakkeenomistaja A oli ollut tietoinen liiallisten ylitöiden tekemisestä ja lepoaikojen noudattamatta jättämisestä, mutta sopimuksia esimerkiksi lisäylityön[3] tekemisestä ei ollut henkilöstön kanssa tehty. Liiallisia ylitöitä oli kertynyt erityisesti vuoden 2011 aikana ja työsuojeluviranomaisen marraskuussa 2011 antamasta ylitöiden teettämiskiellosta huolimatta vielä lisää loppuvuoden 2011 aikana ja myös vuonna 2012.

Osalle runsaasti ylitöitä tehneistä työntekijöistä ei ollut maksettu asianmukaisia ylityökorvauksia peruspalkan lisäksi. Kaksi työntekijää olivat A:ta ja X Oy:tä vastaan nostettujen syytteiden yhteydessä paitsi yhtyneet syyttäjän rangaistusvaatimuksiin myös esittäneet vaatimuksensa maksamatta olevien ylityökorvauksien korvaamisesta. Heidän korvausvaatimuksensa oli päätetty käsitellä rikosasiasta erillisessä oikeudenkäynnissä. Yksi ilman ylityökorvauksia jääneistä työntekijöistä ei kuitenkaan ollut vaatinut työnantajalta maksamatta jääneiden korvausten korvaamista.

2.2. Alempien tuomioistuinten ratkaisut ja keskeiset perustelut

Käräjäoikeudessa kyse oli A:han kohdistuneista rikossyytteistä. Syytekuvausten mukaan A oli syyllistynyt työturvallisuusrikokseen, kahteen työaikasuojelurikokseen sekä kiskonnantapaiseen työsyrjintään. Lisäksi käräjäoikeudessa vaadittiin X Oy:n tuomitsemista yhteisösakkoon sekä A:n ja X Oy:n velvoittamista yhteisvastuullisesti korvaamaan valtiolle rikoksella saavutettuna hyötynä maksamatta jääneet ylityökorvaukset. Käräjäoikeus hylkäsi syytteen kiskonnantapaisesta työ-

1. Ks. työaikalaki (605/1996, TAL) 19.1 §: Ylityötä saadaan teettää enintään 138 tuntia neljän kuukauden ajanjakson aikana, kuitenkin enintään 250 tuntia kalenterivuodessa.
2. Ks. TAL 29.1 § vuorokausilevosta ja TAL 31.1 §: Työaika on järjestettävä niin, että työntekijä saa kerran viikossa vähintään 35 tuntia kestävän keskeytymättömän vapaa-ajan, joka on mikäli mahdollista sijoitettava sunnuntain yhteyteen. Viikoittainen vapaa-aika voidaan järjestää keskimäärin 35 tunniksi 14 vuorokauden ajanjakson aikana. Vapaa-ajan tulee olla kuitenkin vähintään 24 tuntia viikossa.
3. Lisäylityön, josta työnantaja voi sopia yhdessä työntekijöiden edustajien tai henkilöstön kanssa, enimmäismäärä on TAL 19.2 §:n mukaan 80 tuntia.

syrjinnästä sekä asianomistajan asiassa esittämän kärsimyskorvausvaatimuksen, mutta tuomitsi A:n yhteiseen sakkorangaistukseen työturvallisuusrikoksesta ja kahdesta työaikasuojelurikoksesta, X Oy:n yhteisösakkoon sekä A:n ja X Oy:n menettämisseuraamukseen.

Mitä tuli työturvallisuusrikokseen syyllistymisen arviointiin, käräjäoikeuden perustelujen mukaan itsessään se, että lain määrittämät ylityörajat oli ylitetty, ei osoittanut työntekijöiden turvallisuudelle aiheutuneen vaaraa. Kun ylityömääristä annettujen tietojen ohella oli kuitenkin saatu näyttöä myös siitä, että työntekijät olivat kokeneet ylityövelvoitteen raskaaksi ja tämä oli johtanut jopa irtisanoutumisiin, katsoi käräjäoikeus osoitetuksi, että työntekijät olivat kuormittuneet työssään terveyttä vaarantavalla tavalla.[4] Käräjäoikeuden johtopäätösten mukaan A oli menetellyt tahallaan TTurvL:n ja TAL:n vastaisesti, ja tästä työturvallisuusriskin aikaansaaneesta menettelystä hänet oli tuomittava rangaistukseen työturvallisuusrikoksesta. Työturvallisuusrikoksen tuottamaksi hyödyksi käräjäoikeus tulkitsi sen säästön, joka X Oy:lle oli syntynyt ylityökorvausten maksamatta jättämisestä laissa ylitöille asetetun maksimirajan ylittävistä tunneista sen työntekijän osalta, jonka ylityökorvauksia ei käsiteltäisi riita-asiana erillisessä oikeudenkäynnissä. Tämä summa A:n ja X Oy:n tuli yhteisvastuullisesti korvata valtiolle rikoksen tuottamana taloudellisena hyötynä.

Sekä A että X Oy valittivat käräjäoikeuden tuomiosta, A siltä osin, kuin hänet oli velvoitettu korvaamaan valtiolle rikoksen tuottamaa taloudellista hyötyä, ja X Oy langetettujen yhteisösakon ja menettämisseuraamuksen osalta. Siinä, missä käräjäoikeus oli katsonut, ettei edellytyksiä yhteisösakkoon tuomitsematta jättämiselle ollut, päätyi hovioikeus vastakkaiseen lopputulemaan tältä osin lainvoimaisen ratkaisunsa RL 9:4.2:iin (61/2003) perustaen. X Oy:n kohdalla RL 9:4.2:n 3 kohdassa vaaditut ehdot yhteisösakon tuomitsematta jättämiselle täyttyivät: A oli yhtiön ainoa osakkeenomistaja ja X Oy:n koosta esitetyn selvityksen perusteella se lukeutui pienten yhtiöiden joukkoon. Koska A oli tuomittu käräjäoikeudessa lainvoimaisesti sakkorangaistukseen samasta rikoksesta, jonka johdosta myös X Oy:n tuomitsemista yhteisösakkoon oli vaadittu, hovioikeus katsoi, että yhteisösakon tuomitseminen olisi ollut kohtuutonta sakon kohdistuessa tosiasiassa samaan henkilöön kuin yksilörangaistus.

Menettämisseuraamuksen suhteen hovioikeus ei nähnyt tarpeelliseksi muuttaa käräjäoikeuden ratkaisun lopputulosta. Hovioikeus katsoi A:n ja yhtiön menettelyllään syyllistyneen rikokseen erityisesti siinä, että työntekijöillä oli teetetty ylitöitä enemmän kuin oli sallittua. Tähän perustuen rikoksen tuottamana hyötynä voitiin pitää ylimääräisiltä ylityötunneilta maksamatta jääneistä korvauksista syntynyttä säästöä, vaikkei ylityökorvausten maksamatta jättäminen sinänsä täyttänytkään rikoksen tunnusmerkistöä. Hovioikeus katsoi X Oy:n lisäksi

4. Työn kuormitustekijöiden välttämisestä ja vähentämisestä säädetään työturvallisuuslain (738/2002, TTurvL) 25 §:ssä.

myös A:n hyötyneen rikoksesta perustelematta tätä kuitenkaan ratkaisussaan sen tarkemmin.

3. Korkeimman oikeuden ratkaisu

3.1. Kenelle hyöty?

Korkein oikeus myönsi A:lle ja X Oy:lle valitusluvan koskien menettämisseuraamusta. Valituksen johdosta korkeimman oikeuden tuli ratkaista se, oliko menettämisseuraamus mahdollista kohdistaa X Oy:n lisäksi myös A:han, sekä se, olivatko työntekijälle liiallisilta ylityötunneilta maksamatta jääneet ylityökorvaukset rikoksen tuottamaa hyötyä vai eivät. Ennen asian ratkaisemista korkein oikeus sai pyynnöstään lausumat yhtäältä syyttäjältä niistä syistä, joihin perustuen menettämisseuraamusvaatimus oli kohdistettu myös A:han, ja toisaalta A:lta ja X Oy:ltä vastauksena syyttäjän lausumaan.

Syyttäjän vaatimus velvoittaa X Oy ja A yhteisvastuullisesti menettämään työturvallisuusrikoksen tuottama taloudellinen hyöty valtiolle oli menestynyt sekä käräjä- että hovioikeudessa. Peruste, johon A:han kohdistetun menettämisseuraamusvaatimuksen tueksi oli asian aiemman oikeuskäsittelyn yhteydessä vedottu, oli hänen asemansa X Oy:n toimitusjohtajana ja ainoana omistajana. Korkeimmalle oikeudelle antamassaan lausumassa syyttäjä oli täsmentänyt käsitystään A:n asemasta X Oy:ssä. Syyttäjän mukaan A:n oli asemansa perusteella ollut mahdollista hyötyä rikollisesta menettelystä yhtiön tapaan suurentuneen voitonjaon tai vastaavasti pienentyneen tappion myötä. Korkein oikeus ei kuitenkaan katsonut saaneensa riittävää selvitystä siitä, että myös A olisi hyötynyt rikoksesta, jonka hän oli tehnyt yhtiön toiminnassa yhtiön puolesta toimiessaan ja sen päätösvaltaa käyttäessään. Rikoksen mahdollisesti tuottaman hyödyn oli saanut korkeimman oikeuden näkemyksen mukaan ensi sijassa yhtiö, jonka hyväksi yhtiöön työsuhteessa olleiden työntekijöiden työpanos oli kaikkiaan koitunut. A:han kohdistettu menettämisseuraamusvaatimus hylättiin korkeimmassa oikeudessa jo tällä perusteella, eikä A:n kannalta ollut merkitystä sillä, mihin ratkaisuun korkein oikeus päätyisi rikoshyödyn arvioinnin suhteen.

3.2. Rikoksen tuottamaa hyötyä vai ei?

Rikoshyödyn arvioinnin suhteen korkein oikeus katsoi menettämisseuraamuksen tuomitsemisen edellyttävän "-- täyttynyttä rikostunnusmerkistöä, jonka tuottamaa hyödyn on oltava --". Korkeimman oikeuden perustelujen mukaan aina rikostunnusmerkistön mukaisesti toimiminen ei kuitenkaan tuota suoraa rikoshyötyä, vaan hyöty syntyy, kun rikos tehdään liiketoiminnassa, siis toimintaympäristössä, joka itsessään tuottaa hyötyä. Työturvallisuusrikoksen korkein oikeus sijoitti jälkimmäisten rikostyyppien joukkoon ja totesi, että työturvallisuusmääräyksiä rikkomalla oli tietyissä tilanteissa mahdollista saavuttaa taloudellista hyötyä, vaikka tällainen hyöty, saavutettu säästö tai parantunut tulos, ei olekaan suoraa seurausta rikostunnusmerkistön täyttymisestä, siis siitä, että työn turvallisuuteen ja terveellisyyteen tähtääviä määräyksiä on rikottu tai niiden noudattamisen valvonta tai työsuojelun edellytykset on laiminlyöty.

Korkein oikeus katsoi A:n käräjäoikeudessa lainvoimaisena saaman työturvallisuusrikostuomion perustuneen siihen, että A oli laiminlyönyt työsuojelun edellytykset salliessaan ylitöihin ja lepoaikoihin liittyvän työturvallisuusmääräysten vastaisen tilan ilmenemisen ja jatkumisen yhtiön toiminnassa. Toisin kuin hovioikeus oli todennut, työturvallisuusrikoksen syyksi lukemiseen ei ollut johtanut se, että ylitöitä oli teetetty työntekijöillä enemmän kuin oli sallittua, kuten ei myöskään se, että ylitöitä tehneet työntekijät eivät olleet saaneet riittäviä korvauksia tekemästään työstä. Korkein oikeus päätyi vapauttamaan A:n lisäksi myös X Oy:n tuomitusta menettämisseuraamuksesta, koska syyttäjä ei ollut korkeimman oikeuden näkemyksen mukaan onnistunut esittämään selvitystä A:n syyksi luetun työturvallisuusrikoksen tuottamasta taloudellisesta hyödystä. Syyttäjän esittämän menettämisseuraamusvaatimuksen kohteena olleiden ylityökorvausten maksamatta jättämisellä ei ollut merkitystä työturvallisuusrikostunnusmerkistön täyttymisen kannalta. Mahdollisesta muunlaisesta taloudellisesta hyödystä, joka olisi ollut syy-yhteydessä työturvallisuusrikostunnusmerkistön täyttymiseen, syyttäjä ei ollut esittänyt näyttöä.

Korkeimman oikeuden mukaan oli täysin mahdollista, että A:n syyksi luetusta rangaistavasta menettelystä oli tosiasiassa syntynyt X Oy:lle taloudellista hyötyä: "Tällä [ylimääräisellä] työpanoksellaan työntekijät ovat saattaneet edesauttaa sitä, että yhtiö on toiminut tehokkaammin ja mahdollisesti tuottanut parempaa tulosta." A:n syyksi luetun työturvallisuusrikoksen tuottamaa hyötyä ei kuitenkaan ollut se taloudellinen säästö, joka oli saavutettu, kun liiallisista ylitöistä oli jätetty työntekijöille maksamatta asianmukainen korvaus.

4. Huomioita ratkaisusta

4.1. Työturvallisuusmääräyksistä ja -rikostunnusmerkistöstä

Työnantajan yleisestä velvollisuudesta huolehtia työntekijöiden turvallisuudesta ja terveydestä työssä säädetään TTurvL 8.1 §:ssä. Työnantajan yleisten velvollisuuksien lisäksi TTurvL:ssa säädetään työnantajalle joukko erityisiä velvollisuuksia. Yksi näistä on velvollisuus välttää ja vähentää työn kuormitustekijöitä, josta säädetään TTurvL 25 §:ssä. Sen mukaan työnantajan on käytettävissään olevin keinoin ryhdyttävä toimenpiteisiin kuormitustekijöiden selvittämiseksi sekä vaaran välttämiseksi tai vähentämiseksi silloin, kun työnantaja on saanut tiedon työntekijän terveyttä vaarantavasta kuormittumisesta työssä. Lain esitöiden mukaan säännöksessä tarkoitettu kuormittuminen voi olla joko fyysistä tai psyykkistä ja joko yli- tai alikuormittumista. Yhtenä esimerkkinä terveyttä vaarantavista kuormitustekijöistä mainitaan ”yhtäjaksoisesti kuormittava työ”.[5]

RL:ssa säädetään rangaistus työturvallisuusrikoksesta. Työturvallisuusrikokseen voi RL 47:1.1:n mukaan syyllistyä työnantaja tai tämän edustaja, joka tahallaan tai huolimattomuudesta rikkoo työturvallisuusmääräyksiä. Myös työturvallisuusmääräysten vastaisen puutteellisuuden tai epäkohdan aiheuttaminen sekä työturvallisuusmääräysten vastaisen tilan jatkumisen mahdollistaminen on valvontavelvollisuuden tai työsuojelun edellytyksistä huolehtimisen laiminlyöntinä sanktioitu. RL 47:8.1:n 4 kohdan (217/2018) mukaan työturvallisuusmääräyksiin lukeutuvat muun muassa TTurvL:n työn turvallisuutta ja terveellisyyttä koskevat säännökset, mutta myös joukko muita säännöksiä, joita on noudatettava toisten suojelemiseksi. Lain esitöissä RL:sta ilmenevää esimerkkilistaa työturvallisuusmääräyksiä sisältävistä säädöksistä täydennetään työaikalainsäädännöllä, jonka ”rikkominen voisi tulla rangaistavaksi yhdessä työturvallisuusrikoksen kanssa, jos rikkomuksella on aiheutettu työturvallisuuden vaarantumiseksi katsottava seuraus”.[6] Tällaisesta rikkomuksesta on ollut kyse, kun X Oy:n työntekijöiden on annettu tehdä työtä jatkuvasti TAL:n mukaisia lepoaikoja tai ylitöiden enimmäismääriä noudattamatta sillä seurauksella, että he ovat altistuneet työssään yhtäjaksoiselle kuormitukselle.

Työturvallisuusrikosta koskevalla sääntelyllä on siis sanktioitu työn turvallisuuden ja terveellisyyden vaarantaminen. Säätämällä työturvallisuusrikostunnusmerkistö kaksikohtaiseksi siten, että työturvallisuusrikoksesta voidaan tuo-

5. Hallituksen esitys eduskunnalle työturvallisuuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi 59/2002 vp, s. 41.
6. Hallituksen esitys eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi 94/1993 vp, s. 166.

mita paitsi työturvallisuusmääräyksiä rikkonut myös työturvallisuusmääräysten vastaisen tilan ilmenemisen tai jatkumisen mahdollistanut työnantaja tai tämän edustaja, on rangaistusuhkaa pyritty selventämään ja laajentamaan siten, että se kohdistuisi työnantajaorganisaatiossa useammin myös ylemmän tason edustajiin, eikä ensisijassa vain lähiesimiehiin, joiden velvollisuuksien laiminlyönteihin useat työturvallisuusmääräysten muotoilut näyttävät ennen muuta viittaavan.[7] A:han kohdistuneen työturvallisuusrikossyytteen kuvauksessa A:n todetaan X Oy:n toimitusjohtajana "tahallaan mahdollista[neen] työturvallisuusmääräysten vastaisen tilan jatkumisen laiminlyömällä valvoa työturvallisuusmääräysten noudattamista". Työturvallisuusmääräys, jonka noudattamista ei ollut valvottu ja jonka vastaisesti oli toimittu, oli erityisesti kuormitustekijöiden välttämistä ja vähentämistä koskeva TTurvL 25 §. Mainitun syytteen mukaisesti A oli myös lainvoimaisesti käräjäoikeudessa tuomittu rangaistukseen.

Korkein oikeus katsoi A:n työturvallisuusrikostuomioon johtaneen menettelyn perustuneen työsuojelun edellytysten laiminlyöntiin. RL:n esitöissä yhtenä esimerkkinä toiminnan järjestämistä koskevista työsuojelun edellytyksistä tuodaan esille työntekijöiden tai työnjohdon oikeasuhtainen lukumäärä suhteessa työn vaaroihin.[8] A:n voidaan siis katsoa laiminlyöneen myös työsuojelun organisatoriset edellytykset, kun työ oli järjestetty siten, että eräiden työntekijöiden kohdalla ei ollut noudatettu lain edellyttämiä lepoaikoja eikä yhtäjaksoiseen kuormitukseen johtaneita työtehtäviä ollut teetetty muilla, vähemmän kuormittuneilla työntekijöillä. Vaikka tämä näkökulma A:n menettelyyn poikkeaa jonkin verran siitä, millä perusteella työturvallisuusrikos oli luettu A:n syyksi käräjäoikeudessa, on kuitenkin selvää, että A:n laiminlyönnin seurauksena X Oy:ssä oli toimittu työturvallisuusrikoksen tunnusmerkistön täyttävällä tavalla työturvallisuusmääräysten vastaisesti, kun työntekijät olivat joutuneet työssään yhtäjaksoisen kuormituksen kohteeksi. Toisin kuin hovioikeus oli tulkinnut, rikoksena ei siis ollut ollut se, että ylitöitä oli teetetty työntekijöillä enemmän kuin oli sallittua. Toisaalta myöskään sillä, että asianmukaiset ylityökorvaukset olivat jääneet työntekijöille maksamatta, ei ollut korkeimman oikeuden perustellun näkemyksen mukaisesti ollut merkitystä työturvallisuusrikostunnusmerkistön täyttymisen kannalta. Nykyisellään TAL:n mukaisten maksuvelvoitteiden laiminlyönteihin ei ylipäätään liity rangaistusuhkaa,[9] ja työaikasuojelurikoksestakin voidaan tuomita työaikaa koskevia säännöksiä rikkonut työnantaja vasta, kun työnantaja tahallaan tai törkeästä huolimattomuu-

7. HE 94/1993 vp, s. 167.
8. HE 94/1993 vp, s. 168.
9. Ks. HE 94/1993 vp, s. 166 muutoksista, joita työaikalainsäädännön rikkomusten kriminalisointiin tehtiin samassa yhteydessä, kun RL:iin lisättiin uusi työrikosluku. Ks. myös s. 161, jossa kriminalisointien alan supistamista perustellaan maksuvelvoitteisiin liittyvän rangaistusuhan tarpeettomuudella, kun otetaan huomioon velvoitteiden siviilioikeudellinen luonne sekä mahdollisuudet ratkaista asia siviiliprosessissa.

desta jatkaa menettelyään huolimatta työsuojeluviranomaisen antamasta kehotuksesta, määräyksestä tai kiellosta.

4.2. Työturvallisuusrikoksen tuottaman taloudellisen hyödyn arvioinnista

Työturvallisuusrikoksen tuottaman taloudellisen hyödyn arvioinnin suhteen korkeimman oikeuden ratkaisussa keskeistä oli nimenomaan se, millaiseen rangaistavaan menettelyyn A:n oli lopulta katsottu syyllistyneen. RL:ia ja sen menettämisseuraamuksia koskevaa sääntelyä uudistettiin vuonna 2016,[10] siis rikoksen tekoajan ja korkeimman oikeuden ratkaisun antamisen välisenä aikana. Korkein oikeus sovelsi ratkaisussaan teon aikaista lakia ja totesi, että myöhemmät muutokset RL 10 luvussa eivät olleet aiheuttaneet asiallisesti muutoksia menettämisseuraamuksen arviointiin eikä asian arvioinnin kannalta merkitystä ollut myöskään mainituin RL:n muutoksin täytäntöön pannulla, vasta teon jälkeen annetulla konfiskaatiodirektiivillä. Sen sijaan ratkaisussa otettiin huomioon konfiskaatiodirektiiviä edeltänyt neuvoston puitepäätös rikoksen tuottaman hyödyn ja rikoksella saadun omaisuuden sekä rikoksentekovälineiden menetetyksi tuomitsemisesta (2005/212/YOS).[11]

Sekä puitepäätöksessä että RL:ssa menettämisseuraamukselle asetettu yleinen edellytys on se, että hyöty on saavutettu rikoksella. Arvioitaessa menettämisseuraamuksen määräämisen edellytyksiä on siis otettava huomioon se, mihin laissa rangaistavaksi säädettyyn tekoon on syyllistytty ja minkälaista hyötyä juuri kyseisen rikoksen tunnusmerkistön täyttävällä menettelyllä on mahdollisesti saavutettu. RL 10:2.1:n (875/2001) mukaan valtiolle menetetyksi on tuomittava rikoksen tuottama taloudellinen hyöty. Puitepäätöksen 1 artiklassa rikoksen tuottama hyöty määritellään rikoksista koituvaksi taloudelliseksi etuudeksi. Vaikka RL:ssa ei korkeimman oikeuden arvioitavana olleen työturvallisuusrikoksen tekohetkellä ollut määritelty tarkemmin sitä, mitä rikoksen tuottama

10. Ks. laki rikoslain 10 luvun muuttamisesta (356/2016). RL:n menettämisseuraamuksia koskevaan lukuun tehtyjen muutosten taustalla vaikutti Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi rikoksentekovälineiden ja rikoshyödyn jäädyttämisestä ja menetetyksi tuomitsemisesta Euroopan unionissa (2014/42/EU, konfiskaatiodirektiivi). Direktiivin täytäntöönpano vaikutti kansalliseen lainsäädäntöön muun muassa laajentamalla menettämisseuraamuksen tuomitsemisen mahdollisuuksia. Ks. hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi rikoslain 10 luvun sekä pakkokeinolain 6 ja 7 luvun muuttamisesta 4/2016 vp, s. 1.
11. Korkeimman oikeuden mukaan puitepäätöksen sisällöllä oli vaikutusta, vaikka kyse ei ollutkaan puitepäätöksen 2 artiklassa säädettyä mukaillen rikoksesta, jonka seurauksena olisi voinut olla yli vuoden vankeusrangaistus. RL:n tekohetkellä voimassa olleilla menettämisseuraamusta koskevilla säännöksillä oli pantu kyseinen puitepäätös täytäntöön, mutta RL:ssa menettämisseuraamuksen tuomitsemisen edellytyksiä ei ollut sidottu rangaistuksen pituuteen.

taloudellinen hyöty voi olla, kuten voimassa olevassa RL:ssa,[12] oli lain esitöissä kuitenkin annettu taloudellisen hyödyn ilmenemismuodoista samansuuntaisia esimerkkejä. Muun muassa syntynyttä säästöä oli hallituksen esityksen mukaan pidettävä rikoksen tuottamana taloudellisena hyötynä.[13]

Rahallinen säästö on yksi esimerkki niistä taloudellisen hyödyn muodoista, joita on mahdollista saavuttaa myös työturvallisuusvelvoitteiden laiminlyönnin yhteydessä.[14] Vaikka työturvallisuusrikostunnusmerkistön täyttymisestä itsestään seurauksena on työn turvallisuuden ja terveellisyyden vaarantuminen, voi menettelystä, jolla työn turvallisuutta ja terveellisyyttä koskevia säännöksiä rikotaan, koitua työnantajalle taloudellista hyötyä. Syntyvä säästö voi olla peräisin esimerkiksi tarkastusmaksuilta, telinevuokrilta tai työ- ja materiaalikustannuksilta välttymisestä.[15] Seuraavassa Itä-Suomen hovioikeuden ratkaisussa menettämisseuraamusvaatimuksen kohteena oli säästö, joka oli saavutettu, kun suojakaiteelliset telineet oli jätetty hankkimatta:[16]

Itä-Suomen HO 20.9.2013 724: Katon asennustyömaalla oli tapahtunut työntekijän loukkaantumiseen johtanut putoamisonnettomuus. Työturvallisuusrikoksesta syytettiin toiminimi R:n omistajaa H:ta. Kyse oli ensisijaisesti sen arvioimisesta, oliko H laiminlyönyt hankkia työmaalle korkealla tehtävää työtä varten vaadittavat putoamisen estävät työtasot ja suojakaiteet. Hovioikeus katsoi näytetyksi, että työmaalle oli kyllä hankittu kyseiset työtasot, mutta nämä eivät kuitenkaan olleet tapaturmahetkellä käytössä. Käräjäoikeudessa H oli tuomittu menettämään valtiolle rikoksen tuottamana taloudellisena hyötynä hankkimatta jätettyjen rakenteiden vuokrahinta. Hovioikeus kuitenkin hylkäsi menettämisseuraamusvaatimuksen, kun suojakaiteellisten työtasojen hankkimista ei ollut osoitettu laiminlyödyn.

Rahallisen säästön lisäksi työturvallisuusrikoksen yhteydessä menetettäväksi tuomittava taloudellinen hyöty voi ilmetä saavutettuna lisätulona tai laiminlyödystä investoinnista saatuna korkotulona.[17] Kuten korkein oikeus lausuu ratkaisussaan, myös X Oy:n laiminlyönti työntekijöiden työaikojen valvonnassa

12. RL 10:2.1:n (356/2016) mukaan rikoksen tuottaman taloudellisen hyödyn käsitteeseen lukeutuu muun muassa rikoksella välittömästi saatu omaisuus ja sen tuotto, mutta myös rikoksella saadun säästön arvo.
13. Hallituksen esitys eduskunnalle menettämisseuraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi 80/2000 vp, s. 21.
14. Ks. esim. Toni Sortti, Työturvallisuusrikokset. Edita 2013, s. 225. Hallituksen esityksessä esille nostetaan ympäristörikokseen syyllistyminen esimerkkinä tilanteesta, jossa menetettäväksi tuomittava hyöty voi olla syntynyttä säästöä: "Esimerkiksi ympäristörikoksissa lupaehtojen noudattamatta jättäminen voi ilmetä alhaisempina tuotantokustannuksina, kuten säästettyinä puhdistuskustannuksilla [!] verrattuna siihen, että olisi toimittu lupaehtojen mukaisesti." HE 80/2000 vp, s. 21.
15. Sortti 2013, s. 225.
16. Ks. myös Turun hovioikeuden 16.5.2013 annettu ratkaisu 983, jossa arvioitiin turvallisuussuunnitelman laatimatta jättämiseen liittyvää menettämisseuraamusvaatimusta.
17. Sortti 2013, s. 225.

sekä sen myötä hyväksi saatu työntekijöiden ylimääräinen työpanos oli saattanut johtaa yhtiön toiminnan tehostumiseen ja parempaan tulokseen. Työn asianmukainen suunnittelu ja mitoitus olisi hyvinkin voinut aiheuttaa X Oy:lle lisäkuluja, jotka se oli välttänyt ylikuormittamalla eräitä työntekijöitään työturvallisuusmääräysten vastaisesti. Tästä syyttäjä ei kuitenkaan ollut antanut asiassa näyttöä. Tältä osin asian lopputuloksen ei voida katsoa kuvastavan parhaimmalla mahdollisella tavalla sitä, oliko X Oy tosiasiassa A:n syyksi luetulla lainvastaisella menettelyllä saanut taloudellista hyötyä ja samalla myös epäreilua kilpailuetua muihin, lainmukaisesti toimiviin yrityksiin nähden. Kun vielä otetaan huomioon se, että X Oy oli hovioikeuden lainvoimaisella tuomiolla jätetty yhteisösakkoon tuomitsematta, kohdistuivat X Oy:tä tavalla tai toisella hyödyttäneen työntekijöiden ylikuormittamisen rikosoikeudelliset seuraamukset vain X Oy:n toimitusjohtajaan A:han, joka toisaalta oli pienyhtiön ainoa omistaja ja tosiasiallisessa päätäntävallassa yhtiön asioista.

4.3. Menettämisseuraamuksen kohdistamisesta

Korkeimmassa oikeudessa A:n asemaa X Oy:ssä arvioitiin suhteessa menettämisseuraamusvaatimuksen kohdistamiseen. Tältä osin korkein oikeus ei katsonut saaneensa asiassa sellaista selvitystä, jonka perusteella A:n ja yhtiön varallisuuspiirit olisi samastettava[18] tai A:n olisi voitu tulkita saaneen itse hyötyä X Oy:n toiminnassa tekemästään rikoksesta. Voimassa olevan RL 10:2.3:n (356/2016) mukaan menettämisseuraamukseen voidaan tuomita rikoksesta hyötynyt tekijä, osallinen tai se, jonka puolesta tai hyväksi rikos on tehty. Vastaavasti säädettiin myös viimeisintä muutosta edeltäneessä RL 10:2.1:ssa (875/2001). Hallituksen esityksen mukaan hyöty tulee tuomita menetetyksi vain siltä, jonka hyväksi hyöty on tosiasiassa koitunut. Hyöty on mahdollista tuomita menetetyksi myös yhteisvastuullisesti, mikäli hyötyä on saanut useampi henkilö eikä hyödyn jakautumisesta ole saatavilla tarkempaa selvitystä. Myös oikeushenkilöltä voidaan konfiskoida rikoksen tuottama hyöty. Oikeushenkilöä edustamaan tai oikeushenkilön päätösvaltaa käyttämään oikeutetun voidaan katsoa tällaisessa tilanteessa toimineen oikeushenkilön puolesta.[19]

Korkeimman oikeuden ratkaisemassa asiassa yhtäjaksoisen kuormituksen kohteeksi joutuneet työntekijät olivat tehneet työtä työnantajansa X Oy:n lukuun. Työntekijöiden työtä johti ja valvoi X Oy:n toimitusjohtaja A.[20] RL 47:8.1:ssa työnantajan edustaja, joka voi työnantajan ohella syyllistyä työturvallisuusrikokseen,

18. Ks. myös samastamista koskeva ratkaisu KKO 2015:17.
19. HE 80/2000 vp, s. 22.
20. Ks. työsopimuslaki (55/2001) 1:9: Työnantaja voi asettaa toisen henkilön edustajanaan johtamaan ja valvomaan työtä.

on määritelty työnantajana olevan oikeushenkilön lakimääräisen tai muun päättävän elimen jäseneksi tai siksi, joka työnantajan sijasta johtaa ja valvoo työtä. A oli syyllistynyt työturvallisuusrikokseen edustaessaan X Oy:tä ja laiminlyödessään X Oy:n edustajana huolehtia, että työnantajaa velvoittavia työturvallisuusmääräyksiä[21] noudatetaan hänen alaisessaan työssä. Kuten korkein oikeus ratkaisussaan on katsonut, A oli rikokseen syyllistyessään toiminut X Oy:n puolesta ja käyttänyt yhtiön toimeenpano- ja päätösvaltaa. Hyödyn työntekijöiden tekemästä työstä oli saanut se, jonka lukuun työ oli tehty, siis X Oy. X Oy:n lukuun oli tehty myös lepoajoista ja ylityömaksimeista piittaamatta teetetty työ. A:n syyksi luetusta rikoksesta hyödyn oli tosiasiassa siis saanut työntekijät työllistänyt X Oy, ei X Oy:tä edustanut A itse yhtiön toimitusjohtajana tai sen osakkeenomistajana.

Korkeimman oikeuden ratkaisulla on merkityksensä työnantajan edustajien kannalta heihin kohdistettavissa olevien rikosoikeudellisten seuraamusten näkökulmasta, vaikka ratkaisu kussakin yksittäistapauksessa vaatiikin tapauskohtaista harkintaa. Erityisen merkittävän korkeimman oikeuden ratkaisusta tekee kuitenkin se, että ratkaisussa arvioitiin nimenomaan työturvallisuusrikoksen tuottamaa hyötyä ja sen suhdetta rikokseen nyt ensimmäistä kertaa korkeimmassa oikeudessa. Korkeimman oikeuden tulkinta korostaa menettämisseuraamuksen tuomitsemisen edellytyksenä täyttynyttä rikostunnusmerkistöä, jonka tuottamaa menetetyksi tuomittavan hyödyn tulee myös olla.

5. Lopuksi

Korkeimman oikeuden ratkaisemassa asiassa työntekijöiden turvallisuus ja terveys oli vaarannettu teettämällä heillä yhtäjaksoisesti töitä lainmukaisia lepoaikoja tai ylitöiden enimmäismääriä noudattamatta ja täten asettamalla heidät liiallisen kuormituksen alle. Näin toimimalla oli mitä todennäköisimmin saavutettu kilpailuetua: rahallista säästöä siinä, ettei työpaikalle ollut tarvinnut järjestää ja perehdyttää lisätyövoimaa, tai lisätuloa, kun tuotantoeriä, joita muuten ei olisi ehditty saada valmiiksi, olikin saatu toimitettua asiakkaille.

Yhteisövastuuta ja työturvallisuusrikoksia koskevan tutkimushankkeen yhteydessä rikoshyödystä ja menettämisseuraamuksista tehtyjen havaintojen mukaan työturvallisuusrikokseen liitettävään taloudelliseen hyötyyn liittyy tunnistamis-

21. Myös TTurvL:ssa säädetään työnantajan sijaisesta. Ks. TTurvL 16 §: Työnantaja voi asettaa toisen henkilön edustajanaan (*työnantajan sijainen*) hoitamaan tässä laissa työnantajan velvollisuudeksi säädettyjä tehtäviä.

vaikeuksia.[22] Myöskään nyt käsillä olevassa ratkaisussa todellista rikoksen tuottamaa hyötyä ei ollut tunnistettu. Toisaalta ratkaisun kohteen tyyppisessä tilanteessa todellisen hyödyn tunnistaminen ja toteennäyttäminen[23] on kieltämättä haastavampaa kuin esimerkiksi Itä-Suomen hovioikeuden ratkaisun 724 vuodelta 2013 tyyppisessä tilanteessa, jossa kyse oli suojakaiteellisten telineiden mahdollisesta hankkimatta jättämisestä. Hyödyn tunnistaminen entistä paremmin ja sen huomioiminen työturvallisuusrikostapauksissa aikaisempaa systemaattisemmin olisi kuitenkin tärkeää, jotta työturvallisuusrikoksista ei pääsisi syntymään epäreilua kilpailuetua.[24] Korkeimman oikeuden ennakkopäätös 2018:14 korostaa tätä tarvetta.

Kommentoitavassa ratkaisussa työturvallisuusrikoksella mahdollisesti saavutettu hyöty on lopulta jäänyt työnantajan hyväksi, kuten myös maksamatta jääneistä ylityökorvauksista saavutettu etu siltä osin kuin työntekijät eivät ole vaatineet niiden korvaamista. Vastakkainen lopputulema korkeimman oikeuden ratkaisemassa asiassa ei joka tapauksessa olisi ollut perusteltu. Vaikka työnantaja oli selvästi saanut taloudellista etua jättämällä maksamatta ylityökorvauksia, ei hän juuri kyseisellä toiminnalla ollut syyllistynyt työturvallisuusrikokseen tai mihinkään muuhunkaan rikokseen. Kyse on ollut sellaisesta työnantajalle työnantajan ja työntekijän välisen yksityisoikeudellisen sopimussuhteen osapuolena kuuluvasta velvoitteesta, jonka laiminlyöntiin ei liity rangaistusuhkaa. Työntekijöillä on tällaisessa tilanteessa käytössään siviilioikeudellisia keinoja, joihin ainakin kaksi X Oy:n työntekijää oli myös tarttunut hakemalla työnantajalta korvauksia maksamatta jääneistä ylityökorvauksista.

Enni Ala-Mikkula

22. Anne Alvesalo-Kuusi – Liisa Lähteenmäki, Yhteisösakot eivät kuvasta työturvallisuusrikosten vakavuutta. Haaste 1/2018. Saatavilla http://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste12018/yhteisosakoteivatkuvastatyoturvallisuusrikostenvakavuutta.html (vierailtu 13.3.2018).
23. Voimassa olevan RL 10:9.4:n (356/2016) mukaan menettämisseuraamusasian käsittelyn yhteydessä "[k]antajan on vedottava niihin seikkoihin, joihin hänen vaatimuksensa perustuu, sekä näytettävä ne toteen". Lain esitöissä säännöksen todetaan olevan väittämistaakan osalta uusi mutta vastaavan vakiintunutta käytäntöä. Lisäksi todistustaakan osalta ehdotetun säännöksen kerrotaan vastaavan sitä, miten todistustaakka on jaettu jo ennen lakimuutosta. HE 4/2016 vp, s. 44–45.
24. Ks. Alvesalo-Kuusi – Lähteenmäki 2018, jonka mukaan ajanjaksolla 2010–2014 manner-Suomen käräjä- ja hovioikeuksissa sekä korkeimmassa oikeudessa käsiteltävinä olleissa yhteisösakon tuomitsemiseen johtaneissa työturvallisuusrikostapauksissa vain joka kymmenennessä syyttäjän vaatimuksiin lukeutui lisäksi rikoksen tuottaman hyödyn menettämisseuraamus. Ks. lisää tutkimushankkeesta Anne Alvesalo-Kuusi – Liisa Lähteenmäki – Minna Janhonen – Jussi Tapani – Tuula Räsänen, Yhteisövastuu, turvallisuus ja työturvallisuusrikos muuttuvan työelämän ja lainsäädännön käytännöissä. Loppuraportti. Työterveyslaitos 2017. Saatavilla https://www.tsr.fi/documents/20181/318411/114069-loppuraportti-TTL_yhteis%C3%B6vastuuturvallisuus..._netti.pdf (vierailtu 13.3.2018).